

ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Показано місце Тараса Шевченка в українському культурному ландшафті. Актуалізовано необхідність модернізації усталеного народницько-романтичного його образу у сучасних суспільно-політичному та академічному дискурсах.

Ключові слова: Тарас Шевченко, культурний простір, народницько-романтичний образ, модернізація, масова культура.

В історії кожного народу є постаті, які з тих чи інших причин стають не лише уособленням сокровенних національних прагнень, але й ідеальними символами його, народу, здобутків, історичної долі, своєрідними зразковими громадянами, що вивисуються над часом. Таких постатей вкрай мало. Проте ще менше з-поміж них тих, кого по-справжньому люблять і шанують незалежно від політичних та ідеологічних завдань, зміни культурних епох чи примхливої моди.

Секрет і причини такої історично-культурної обраності унікальні й значною мірою ірраціональні, але завжди пов'язані не лише з професійними здобутками, а ще й, і може навіть більшою мірою, – зі здобутим моральним авторитетом, який є чи не єдиним надійним фундаментом народної любові та пошани. І чим проблемнішою, тобто бездержавнішою, є історична доля народу, то вищими виявляються морально-етичні вимоги, які висуюють претендентів на цю роль, без якої культурна історія народу мислиться як неповноцінна. «Обраний» у такий спосіб культурний герой стає беззаперечним моральним авторитетом і прикладом для наслідування, настільки ж вічним, як і сама нація. При цьому постать та біографія культурного героя нації творяться фактично за агіографічними зразками, що не допускають розмови про людські слабкості.

Звісно, у більшості народів формування образу культурного героя нації творилося у романтичну добу, на початковому етапі формування модерних націй. Проте навіть після закінчення романтичної доби у свідомості переважної більшості представників національної культури постать національного героя продовжує сприйматися згідно романтичних канонів, а тому в офіційному дискурсі не вітається саме намагання об'єктивно переосмислити життя і діяльність обраного. Коли ж національна культура з якихось причин втрачає динаміку розвитку, то навіть сама спроба наукового об'єктивізму може трактуватися у масовій свідомості як факт національної зради.

У культурному іконостаті України вже майже півтора століття беззаперечним моральним авторитетом є Тарас Шевченко. Поет. Художник. Людина, доля якої була й залишається взірцевим прикладом «служіння народу». Його постать наділена ідеальною біографією, тож у свідомості абсолютної більшості носіїв національної традиції давно стала міфом, за посягання на який (а часто навіть за саме використання цього терміну) доводиться розплачуватися.

І тому, коли ми сьогодні говоримо про постать Тараса Шевченка, дуже важливо розуміти: мова йде про вивчення біографії та творчості митця, чи про ідеалізований образ, витворений у ХІХ ст. й мільйонами повторів закріплений на рівні національної пам'яті?

Перше є предметом науки й розширює наші уявлення про світ, друге – з площини ідеології та маскультури.

І що поборює Микола Хвильовий, який у романі «Вальдшнепи» устами Карамазова дошукується відповіді на питання «За що ж ти Шевченка так ненавидиш? – За що я його ненавиджу?.. А за те я його ненавиджу, – надмірно запалюючись, сказав він злим голосом, – що саме Шевченко кастрував нашу інтелігенцію. Хіба це не він виховав цього тупоголового раба-просвітянина, що ім'я йому леґіон? Хіба це не Шевченко – цей, можливо, непоганий поет і на подив малокультурна й безвольна людина, – хіба це не він навчив нас писати вірші, сентиментальничати «по-катеринячи», бунтувати «по-гайдамачому» – безглуздо та безцільно – й дивитись на світ і будівництво його крізь призму підсолодженого страшними фразами пасеїзму? Хіба це не він, цей кріпак, навчив нас лягати пана, як-то кажуть, за очі й пити з ним горілку та холуйствувати перед ним, коли той фамільярно потріпає нас по плечу й скаже: «а ти, Матюшо, все-таки талант». Саме цей іконописний «батько Тарас» і затримав культурний розвиток нашої нації, і не дав їй своєчасно оформитись у державну одиницю.

Дурачки думають, що коли б не було Шевченка, то не було б і України, а я от гадаю, що на чорта вона й здалася така, якою ми її бачимо аж досі... бо в сьогоднішньому вигляді з своїми ідіотськими українізаціями в соціальних процесах вона виконує тільки роль тормоза» [1].

Спробуймо й ми замислитися, чому й коли так склалося, що художник та бунтар Тарас Шевченко, який значно випереджав час, не боявся експериментувати, ідеї якого значною мірою допомогли усвідомити себе нації єдиним цілим, викликає несприйняття на рівні свого усталеного й закріпленого культурного образу, і саме у людей, що, як і Хвильовий, за своєю природою є бунтарями й знаходяться в постійному неспокої?

І чи проблема лише в офіційному каноні, який перетворився на банальний загальник, що повторюється чи не в кожній офіційній промові та науковій дисертації, чи маємо справу з чимось більш загрозливим – тобто реальним падінням інтересу до Шевченкового слова, його мистецьких здобутків та втрати морального авторитету в суспільстві?

Практичний досвід роботи на посаді директора Національного музею не залишає сумнівів щодо того, що інтерес до Шевченкового слова сьогодні досить високий, а його авторитет беззаперечно визнають навіть ті, хто, як і Карамазов з «Вальдшнепів», декларує ненависть до іконописного «батька Тараса», чи, як Василь Стус, говорить про те, що українська муза вприває в Шевченковому кожусі [2, с. 442].

Відтак маємо справу з небезпечною культурною ситуацією, в якій одним із головних конфліктів бачиться протистояння усталеного народницького

канонізованого образу, який не лише дисонує з мистецькими пошуками Шевченка, але й значно утруднює шлях до його творчих здобутків. Не раз і не двічі доводилося чути від молоді: «а чому нам про це не говорять..?» Байдуже де – в школі, родині, численних гуртках.

І ще: у своїх творчих пошуках Шевченко значно випереджав не лише сучасників-українців, але й, якщо мова про живопис, багатьох провідних художників-європейців. Чому ж сьогодні більшість академічних дослідників його творчості, а ще гірше шкільні програми та викладачі, продовжують інтерпретувати його спадщину за взірцями, виробленими у першій половині ХХ ст.? В умовах новітнього інформаційного суспільства, до якого сьогодні включена й Україна, це однозначно деформує сприйняття постаті Шевченка дітьми, які замість пізнання такого багатогранного явища як Тарас Шевченко у всій його повноті та складності, обмежуються наперед заданими народницько-патріотичними та суспільно-політичними схемами, у яких давно не осмислюють класику ні поляки, ні німці, ні британці, ні навіть росіяни.

На рівні знаків маскультури це виявляє себе у задавненій і малопродуктивній дискусії про те – треба з Шевченка знімати кожух та шапку, чи ні. Знову ж, мова не про Шевченка-митця, а про канонізований народниками його образ, давно затертий зусібч високими словами.

Новий потік високих слів, що від надмірної любові масово проллється під час святкування 200-літнього ювілею поета, ще більше зміцнить культурну стіну, яка дедалі відчутніше відділяє від інформаційної культури сучасного світу як Шевченка, так і всю класичну вітчизняну культуру. Врешті, саме цієї відрубності української культури добивалися автори Емського та Валувського указів, формуючи враження про імперську культуру як велику та повноцінну, а про українську – як провінційну та другорядну [3].

В умовах сучасної культурної конкуренції (фактичної культурної війни) з абсолютно нерівними стартовими умовами, немодернізація традиційного образу загрожує ще більшими психологічними комплексами у молоді, яка клацанням телевізійного пульта чи порухом мишки має можливість обирати той культурний продукт, який найповніше відповідає духу часу та її, молоді, інтересам.

Не варто плекати ілюзії, що молодь докладатиме надзусиль для того, аби «доростати» до Шевченка, його життя, пошуків, перемог і поразок. Треба прагнути максимально наблизити Шевченкову спадщину та його долю до інтересів та долі сучасної молоді людини, показати, що Шевченко не лише, як народо здатися, легко долав соціальні та культурні комплекси бездержавного народу, але й ставав законодавцем мод і володарем дум.

Звісно, у мене немає ілюзій, що з нагоди ювілею вдасться досягнути конструктивного діалогу між прихильниками традиційних уявлень і тими, хто прагне модернізувати народницький канон.

Але, може, час ставити саме нереальні цілі. Може, саме на зламі тисячоліть, спільними зусиллями вдасться не лише зробити Шевченка максимально

доступним і коментованим, а й ще – і то через певну видозміну його традиційного образу – пояснити, чому цей образ був витворений народниками саме таким, яку роль відіграв в історії творення української держави та формуванні національної культури, й чому сьогодні він (образ тобто) потребує модернізації та нового осмислення.

Бо й справді, марно сперечатися про потребу «знімати» чи не знімати із Шевченка кожух та шапку. Бо це символи певного типу культури, що існує у певному історичному часі та просторі. І не треба думати, що сучасна молодь менш патріотично налаштована, аніж старші покоління. Просто коли мова зайшла про кожух та шапку, то в модерній культурі сучасності це артефакти, які консервують та бережуть на свято, а в будень беруть ноутбук, айфон чи айпад, через які переважно й здобувають інформацію та ведуть діалог зі світом. Це можна не сприймати, але цьому неможливо протистояти. А коли так, то мусимо вчитися й трансформуватися, спрощувати, а не ускладнювати молодій людині дорогу до Шевченка та його спадщини.

Список використаних джерел:

1. Хвильовий М. Вальдшнепи / М. Хвильовий // Твори: у 2 т. – Т. 2: Поезія. Оповідання. Незакінчені твори. Нариси. Памфлети. Листи – К.: Дніпро, 1990. – С. 204–266.

2. Стус В. Лист Василя Стуса до дружини та сина від 21.06.1983 р. // В. Стус. Твори у 6 томах 9 книгах. – Т. 6 (додатковий), кн. 1 : Листи до рідних / Упор. О. Дворко, М. Коцюбинська. – К., 1997. – 495 с.

3. Детальніше про механізми формування зверхності імперської культури та вторинності національних культур // Єва М Томпсон. Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм. – К.: Основи, 2006. – 368 с.

Стус Д. В. Образ Тараса Шевченка в культурном пространстве современной Украины

Определено место Тараса Шевченка в украинском культурном ландшафте. Актуализирована необходимость модернизации традиционного народнического-романтического образа Тараса Шевченка в современных общественно-политическом и академическом дискурсах.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, культурное пространство, народническо-романтический образ, модернизация, массовая культура.

Stus D. V. The image of Taras Shevchenko in the cultural space of modern Ukraine

The place of Taras Shevchenko in the Ukrainian cultural landscape is defined. The need to redefine the traditional populist-romantic image of Taras Shevchenko in contemporary socio-political and academic discourses is actualized.

Keywords: Taras Shevchenko, cultural space, populist-romantic image, modernization, mass culture.